

KNJIŽEVNOST**Matej Gabrovec, Milan Orožen Adamič (urednika):****Ljubljana: geografija mesta**

Ljubljana 2000: Ljubljansko geografsko društvo, Založba ZRC, 298 strani, ISBN 961-6358-19-7

Izšla je knjiga Ljubljana – geografija mesta. Uredniški odbor v sestavi Matej Gabrovec, Milan Orožen Adamič, Mirko Pak in Irena Rejec Brancelj si je prizadeval ustvariti znanstveno geografsko monografijo o slovenski prestolnici. V njej so zbrani izsledki, predstavljeni na 18. zborovanju slovenskih geografov, ki je bilo v organizaciji Ljubljanskega geografskega društva med 19. in 21. oktobrom v Ljubljani.

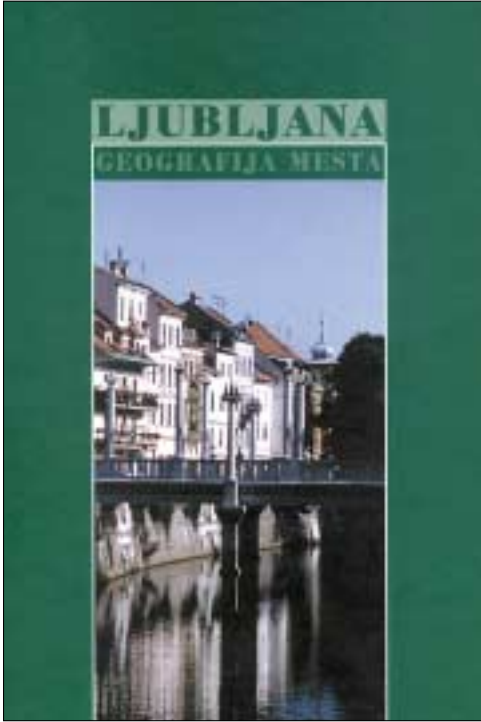
Skoraj neverjetno je, da smo geografi slovensko glavno mesto in njegovo bližnjo okolico doslej zelo redko, necelovito in neorganizirano preučevali. Uredniški odbor je želel pripraviti tudi za širši krog bralcev zanimivo, novo in aktualno delo, po katerem naj bi segali vsi, ki jih zanimajo problemi mesta in njegove neposredne okolice, kjer se živahno prepletajo najrazličnejše dejavnosti in se prostorska namembnost hitro spreminja.

Na poenoteno zasnovo opozarjata predvsem skladna oblikovno-grafična zasnova in skupen seznam uporabljenih virov in literature, natisnjen na koncu knjige. Publikacija ima 300 strani, katerih monotonost razbija 54 tematskih in topografskih zemljevidov (med slednjimi so tudi vsi pomembnejši kartografski prikazi v zadnjih petih stoletjih), 39 fotografij (med njimi so tudi faksimili nekaterih zgovornih motivov iz preteklosti), 17 grafikonov in 60 preglednic. Založila sta jo Ljubljansko geografsko društvo in Založba ZRC Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Za namizno založništvo in oblikovanje je poskrbela Milojka Žalik Huzjan, prevodi izvlečkov v angleški jezik so delo Branke Klemenc. Tisk publikacije sta omogočila Mestna občina Ljubljana ter Ministrstvo za znanost in tehnologijo Republike Slovenije.

Osrednja pozornost je po pričakovanjih namenjena urbanogeografski problematiki, vendar ta še zdaleč ni v prevladi. Zaokrožuje jo vsebinski sklop z naslovom Razvoj in zgradba mesta (avtorji prispevkov so Bibijana Mihevc, Dejan Rebernik, Mirko Pak, Peter Repolusk, Danilo Dolenc in Aleksander Jakoš). Predstavljeni so kartografska upodobitev in razvoj Ljubljane na izbranih načrtih od 16. stoletja dalje, prebivalstveni razvoj Ljubljane po letu 1945, morfološka, funkcijska in socialnogospodarska zgradba mesta, narodnostna sestava prebivalstva in njegova prostorska mobilnost. Nekatero teme so »železni repertoar« urbane geografije, ki lahko pomembno prispeva k vseobsežnemu poznavanju zgradbe, ustroja in delovanja mest.

V težnji po celovitem, sodobno zasnovanem problemskem pristopu je več prispevkov združenih v vsebinskem sklopu Okolje (avtorji prispevkov so Mauro Hrvat, Drago Perko, Silvester Jernej, Ana Vovk Korže, Milan Orožen Adamič, Dušan Plut, Metka Špes, Barbara Lampič, Aleš A. Smrekar, Valentina Brečko Grubar, Simon Kušar in Irena Rejec Brancelj). V njem so predstavljeni regionalizacija in tipizacija mestne občine Ljubljana, značilnosti mestne klime in biotopov na območju mesta, njegova ogroženost zaradi naravnih nesreč, okoljevarstvene razsežnosti njegovega (ne)sonaravnega prostorskega razvoja, kakovost bivalnega okolja, vloga in obremenjenost talne vode Ljubljanskega polja ter okoljski učinki intenzivnega kmetovanja v rastlinjakih na mestnem obrobju.

Ožje območje mesta obdaja obsežno prehodno območje, ki postopoma prehaja v »čisto« oziroma »pravo« podeželje. Tej »živahni« coni s prepletanjem raznovrstnih dejavnosti in hitro dinamiko spreminjanja namembnosti prostora geografi tradicionalno namenimo precejšnjo pozornost, kar se zrcali v heterogenem vsebinskem sklopu Mesto in okolica; v njem so predstavljeni tudi nekateri vidiki povezanosti Ljubljane s širšim zaledjem (avtorji prispevkov so Tomaž Cunder, Stanko Pelc, Drago Kladnik, Matjaž Jeršič, Aljaž Plevnik, Matej Gabrovec, Branko Pavlin, Gregor Sluga, Angelca Rus in Ivan Stanič). Glavni vsebinski poudarki so na prikazih stanja in razvojnih možnosti kmetijstva na območju mestne občine, projekta celostnega razvoja podeželja in obnove vasi v krajevni skupnosti Besnica, prostorskih, gospodarskih in socialnih vidikov kmetijske pridelave v rastlinjakih, vpliva rekreacije na funkcijsko in

strukturno zgradbo Ljubljane, vrednotenja bodoče prometno-geografske vloge Ljubljane, dostopnosti do javnega potniškega prometa v Ljubljanski mestni regiji, vloge Ljubljane kot zaposlitvenega središča ter na prikazih notranje členitve Ljubljane in njenega povezovanja z mestno regijo.

Kljub strokovno poglobljenemu pristopu so posamezne vsebine ali nekateri utrinki lahko prijetna popestritev za bralstvo, ki ga problematika slovenskega glavnega mesta v hotenju po izboljšanju kakovosti življenja v njem ali po aktiviranju njegovih razvojnih potencialov vsaj bežno zanima. Bralec bo bržkone presenečen, ko bo spoznal, kako širok spekter tematik odpira geografski pogled; mesto in njegove značilnosti se mu bodo morda razkrili v novi razsežnosti.

Drago Kladnik

Julij Titl:

Toponimi Koprškega primorja in njegovega zaledja

Knjižnica Annales 23

Koper 2000: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko in Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, 255 strani, ISBN 961-6033-26-3

S preučevanjem kulturne pokrajine spoznavamo in vrednotimo njene temeljne sestavine. V njih so zarisane značilnosti in posebnosti naravnega okolja kakor tudi vsakokratni socialno-gospodarski nastavki prebivalstva (družbe), ki poseljuje in gospodarsko izrablja prostor in njegove dobrine v najrazličnejše namene in potrebe. Najraznovrstnejše vezi med človekom in okoljem so neposredno udejanjene v vsakokratni stopnji preoblikovanja prostora ter v njegovi fiziognomiji. V njegovih temeljnih sestavinah je mogoče spoznati številne človekove vplive, ki odlikavajo stopnjo razvitosti proizvodnih sredstev v posameznem obdobju njihovega družbenega, gospodarskega in civilizacijskega razvoja.

Obdelovalno-pridelovalne razlike in lastninsko-posestniške razmere so bile tiste odločujoče poteze, ki so narekivale potrebo po diferenciaciji in poimenovanju parcel, njivskega, kmetijskega, gozdnega ali kateragakoli drugega zemljišča. Že od nekdaj je kulturna pokrajina preprejena z najrazličnejšimi poimenovanji – toponimi (zemljepisnimi imeni), ki neposredno odsklikavajo tudi načine pridobivanja (kultiviranja) kmetijskih in drugih zemljišč, obdelovalno tehniko, namembnost ter njihovo pridelovalno-proizvodno usmerjenost, socialne in gospodarske prilike. V toponimih odkrivamo tudi najrazličnejše tegobe, ki so nekdaj prizadejale posamezna območja, pa prebivalstvene selitve in trgovsko-prometne tokove. Posebna skupina toponimov, ki pa ni najmanj obsežna, označuje najrazličnejše pokrajinske značilnosti prostora. Skratka, toponimi, ki so pomembno kulturno-zgodovinsko, geografsko-gospodarsko in civilizacijsko bogastvo sleherne pokrajine, ponujajo v razmislek in presojo temeljno in raznovrstno gradivo o razvoju pokrajine in človekovem odnosu do njenih poglavitnih sestavin. V njih so zarisane posamezne stopnje razvoja kulturne pokrajine oziroma geografskega okolja, obenem pa nakazujejo človekov prvinski odnos do zemljišča in njegove kvalitete, predvsem pa njegovo vsakdanjo potrebo po poimenovanju vsakega posameznega dela zemljišča oziroma blokov parcel z najbolj ustreznimi imeni, ki so lahko hkrati tudi atributi njegovih poudarjenih pokrajinskih, gospodarskih, kulturnih, prebivalstvenih in drugih značilnosti ali posebnosti.

Pomen in vlogo toponimov v kulturni pokrajini moremo presojeti tudi z geografskega vidika. V njih je med drugim tudi globalno zarisana preteklost ozemlja z najrazličnejšimi kulturno-civilizacijskimi plastmi prebivalstva, ki je z željami in vsakdanjimi potrebami po ohranitvi svojega rodu osvajalo, pridobivalo, razširjalo in predvsem kultiviralo zemljišča ter ga usposabljal za pridelovanje osnovnih in vsakdanjih živilskih potrebščin. Vse te značilne stopnje pridobivanja – kultiviranja zemlje za najraznovrstnejše kmetijske dejavnosti in njihove usmeritve – so zarisane v toponimih. Ti pa so na izrazito prehodnih območjih, kot je naša Istra, toliko bolj dragoceni ostanki preteklosti v današnji kulturni pokrajini. Tem pa namenja sodobna geografija s svojimi historičnimi raziskovalnimi usmeritvami, ki oživljajo nekdanjo podobo kulturne pokrajine na nivoju sodobnosti, posebno pozornost.

Avtor, prof. dr. Julij Titl, je vsebino svojega najnovejšega dela razdelil na štiri dele. V Uvodu (str. 7–10) sta nakazana pomen in obseg opravljenega dela pri zbiranju temeljnega gradiva, obenem pa tudi opozorilo na osnovne vire, iz katerih je avtor črpal ohranjene in v knjigi zbrane ter predstavljene toponime. Drugi del knjige, ki je tudi najobsežnejši (str. 11–164), je namenjen sistematičnemu prikazu toponimov po posameznih območjih, v okviru teh pa tudi po posameznih katastrskih občinah. Vsebinsko je ta del študije razdeljen na tri podpoglavja, ki so namenjena večjim, obsežnejšim pokrajinskim enotam: Koprskemu primorju (str. 11–102), svetu med Dragonjo in Mirno (str. 103–144) in Buzetski pokrajini (str. 145–164). V tem podpoglavju so prikazani še toponimi na Buzetskem krasu ali Čičariji (str. 159–164).

Pisec študije daje poseben poudarek podrobnejši (mikro)pokrajinski členitvi vseh treh makroregionalnih enot. Koprsko primorje je razdelil na sedem pokrajinsko zaokroženih območij, to so Miljski hribi in Tinjansko pobočje (str. 13–24), Črnikalski breg (str. 24–42), prehodni pas med flišem in krasom (str. 42–54), Pregarska planota z Dolenjščino (str. 54–64), osrednji del Koprskih hribov (str. 65–84), priobalni del Koprskih hribov (str. 84–96) in izolsko-piransko območje (str. 96–102). Pokrajino med Dragonjo in Mirno sestavljata: obmorski del Bujskega krasa (str. 103–123) in višji svet okoli Zrenja (str. 123–144). Tudi Buzetska pokrajina oziroma regija je sestavljena iz dveh bolj ali manj zaokroženih pokrajinskih delov, in sicer Buzetske kotline z obrobjem (str. 145–159) in Buzetskega krasa ali Čičarije (str. 159–164). Z nakazano členitvijo makroregij oziroma mezoregij na območju severozahodne Istre so prišle pri geografskem preučevanju toponimov do veljave številne pokrajinske značilnosti in posebnosti.

Toponimi so v vsaki posamezni pokrajinsko smiselno zaokroženi mikroregionalni enoti podrobneje osvetljeni po katastrskih občinah. Njihove sintezne značilnosti so zbrane v tabelah. Ta zajema pregled po katastrskih občinah, in sicer njihovo velikost, število zemljiških parcel, število in gostoto (število toponimov na enoto površine (1 km²)). Vsaka mikroregija je nazorno predstavljena s pregledno karto, ki ima vrisane meje katastrskih občin. Poleg tega je vsako območje pregledno označeno z glavnimi in značilnimi geografskimi karakteristikami, ki so neposredno povezane s predstavitvijo obravnavane tematike in njihove problematike. Vsaka katastrska občina v Koprskem primorju je okvirno opredeljena z geografsko lego v pokrajini ter s prikazom sestave osnovnih katastrskih kategorij (njive, travniki, sadovnjaki, vinogradi, pašniki in gozdovi). Prikaz toponimov v hrvaškem delu Istre je nekoliko revnejši, saj avtor ni imel na razpolago dovolj primerjalnih statističnih in drugih podatkov. Iz obravnave in prikaza so izvzete vse tri mestne katastrske občine v Slovenski Istri, in sicer Izola, Koper in Piran.

Tretji del študije z naslovom Razširjenost toponimov v posameznih območjih (str. 165–229) prinaša razporeditev oziroma pogostost in zastopanost izbranih zemljepisnih imen po posameznih območjih – mikroregijah oziroma po katastrskih občinah. Za ta osnovni pregled je pisec izbral blizu 300 toponimov. Od tega se jih 110 ali 37 % pojavlja na celotnem preučevanem ozemlju, 66 ali 22 % je značilnih samo za Koprsko primorje, pokrajina med Dragonjo in Mirno jih ima 17, buzetska regija pa ima 3 samonikla zemljepisna imena. 67 ali 22 % toponimov se istočasno pojavlja tako v Koprskem primorju kot v svetu med Dragonjo in Mirno, medtem ko imata Slovenska Istra in buzetsko območje po 28 enakih toponimov. Na celotnem preučevanem delu hrvaške Istre je 7 toponimov, ki se ne ponovijo v našem delu Istre. V tem sklopu namenja avtor posebno pozornost najrazličnejšim toponimom, ki so v kakršni koli povezavi s kmetijskim orodjem, z imeni priseljencev in mestnih plemiških družin, njivskimi kulturami (bob, grah, zelje, krompir, fižol), svetniškimi imeni in vodnimi živalmi. Prav tako so navedeni zaselki z množinskimi oblikami, ki so zastopani v vseh mikroregijah.

Četrti del študije z naslovom Slovarček nekaterih najpogostejših in najbolj tipičnih imen zajema s seznamom uporabljene literature (str. 231–246) nekaj nad 440 toponimov in prinaša razlago nekaterih najznačilnejših in najpogostejših zemljepisnih imen. V sklepnem delu knjige (str. 247–255) so v obliki povzetka v slovenščini, italijanščini in angleščini objavljeni izvlečki iz ocene rokopisa, ki sta jo napisala dr. Milan Orožen Adamič in podpisani.

Prof. dr. Julij Titl je s svojim najnovejšim delom ponudil v pregled, razmislek in znanstvenoraziskovalno presojo ter v nadaljnjo obravnavo okrog 8500 toponimov z območja severozahodne Istre. Na območjih Koprškega primorja je zbral 4430 toponimov, v pokrajini med Dragonjo in Mirno 2900 in

na Buzetskem 1210 zemljepisnih imen. V njih so zajeti hidronimi, oronimi, antroponimi in druga zemljepisna imena. V zemljiških knjigah iz 2. polovice 19. stoletja, v objavljenih delih, arhivskih virih ter v neposrednem stiku z ljudmi na terenu je pisec zbral in sistematično uredil po mikroregijah in katastrskih občinah več kot 7360 ledinskih in vodnih imen ter blizu 1180 krajevnih – naselbinskih imen. S sistematično zbranimi in teritorialno-upravno urejenimi toponimi je rešil pozabe dragoceno in izvirno kulturno-zgodovinsko gradivo, ki predstavlja neovrgljivo dediščino številnih rodov prebivalstva na skrajnem jugozahodnem obrobju slovenske zemlje. Zbrano gradivo izziva številna znanstvena področja k nadaljnjemu preučevanju in ovrednotenju zbranih in objavljenih toponimov.

Toponimi, zbrani v najnovejši Titlovi knjigi, niso samo temeljno gradivo za preučevanje kolonizacije, trebljenja in krčenja gozdov, nekdanje gospodarske rabe in pridelovalne usmerjenosti obravnavanih območij, temveč upravičeno vzpodbujajo k temeljitejšemu strokovnemu in znanstvenemu razmisleku tudi agrarne zgodovinarje, jezikoslovce, etnologe, gospodarstvenike in strokovnjake številnih drugih področij. Prepričan sem, da bo sleherno od navedenih in še drugih področij našlo v predloženem Titlovem toponomastičnem gradivu oziroma pregledu obilo izvirnega gradiva za svoje ustvarjalno delo.

Milan Natek

Roman Brvar:

Geografija nekoliko drugače

Didaktika in metode pouka geografije za slepe in slabovidne učence

Ljubljana 2000: Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 124 strani, ISBN 961-234-274-1

Avtor priročnika, učitelj geografije in tiftopedagog Roman Brvar, je zaposlen na Zavodu za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani. Knjižica je nastala v okviru projekta Razvijanje modelov in učenja v osnovnih in srednjih šolah, ki ga vodi Anka Zupan. Strokovni pregled so opravili dr. Jurij Kunaver z Oddelka za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Stane Florjančič z Zavoda za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani in mag. Franci M. Kolenc z Zavoda Republike Slovenije za šolstvo. Dokaj nazorne fotografije v črno-beli tehniki so delo Jake Bregarja.

Priročnik je razdeljen na več vsebinskih sklopov: Posebnosti pouka geografije v osnovni šoli za slepe in slabovidne učence, Geografija nekoliko drugače, Tipna (taktilna) kartografija, Svet v malem, Pomen geografije za slepe in slabovidne učence ter Slovar tiftopedagoških izrazov. V slednjem izvemo, da je tiftopedagogika veja specialne pedagogike, ki obravnava poučevanje slepih in slabovidnih, tiftopedagog pa je učitelj, ki ima poleg osnovne strokovne izobrazbe še specialno znanje iz tiftopedagogike.

Avtor v uvodu ugotavlja, da je geografija živa, aktualna, dinamično razvijajoča se veda, nekakšno okno, skozi katerega spoznavamo naše okolje in svet. Pouk geografije za slepe in slabovidne učence je v primerjavi z redno osnovno šolo svojevrsten, a ne sme odstopati od uveljavljenih načel obče didaktike in pedagogike. Posebne so le poti in pristopi, saj je med drugimi potrebno upoštevati načela prilagajanja zaznavi slepih in slabovidnih, nazornosti, življenjske bližine, generalizacije in individualizacije.

Človek kar 83 % vseh informacij celovito dojame z vidom, s sluhom 11 %, z drugimi čutili (tip, voh, okus) pa preostalih 6 %. Pri slepih in slabovidnih učencih se z vajo in ustreznim pristopom do preostalih čutil poskuša doseči, da se njihova zaznavnost poveča in s tem nadoknadi vid. Pri pouku se stremi za tem, da učenci zavestno zadržijo čutne slike stvarnih predmetov, ker je to temelj za razvoj njihovega mišljenja. Upoštevati je treba zlasti naslednja dejstva:

- slepi in slabovidni učenci imajo težave pri zaznavanju zunanjega sveta;
- praktične izkušnje in njihove predstave o prostoru in zunanjem svetu so skromne, dostikrat nepopolne ali celo izkrivljene;
- zaradi skromnih prostorskih predstav je tudi njihova orientacija v prostoru razmeroma slaba;
- imajo izrazite težave pri zaznavanju razdalj, določanju smeri oziroma dojemanja vzajemnega prostorskega odnosa med predmeti;

- omejeni so pri spremljanju dinamičnih procesov in pojavov, ker ne morejo opazovati zapletenih sprememb v pokrajini;
- imajo težave pri posploševanju in sintetiziranju pojmov;
- slepota in slabovidnost v veliki meri omejujeta njihovo celostno čutno zaznavo;
- pri slabovidnih učencih traja opazovanje dlje, saj njihovo oko potrebuje več časa, da se prilagodi na določene dražljaje;
- slepota lahko oteži ali onemogoči doseganje ciljev, kar lahko povzroči psihološke probleme, na primer notranje nezadovoljstvo in napetost.

Kljub temu je učni načrt geografije za slepe in slabovidne učence enak kot v redni osnovni šoli, vendar vsebuje prilagoditve, ki so nujne glede na njihove značilne poti zaznavanja vsebin ter podajanja tematik. Posebno področje predstavlja prilagajanje didaktičnih kompletov, učnih pripomočkov za slepe in slabovidne ter skrb za funkcionalnost geografskih učilnice in kabineta. Edina osnovna šola v Sloveniji, kjer se lahko slepi in slabovidni šolajo v posebnih razmerah, je Zavod za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani.

Tipna oziroma taktilna kartografija je posebna veja kartografije, ki slepim omogoča, da z dogovorjenimi tipnimi znaki spoznavajo prostor in razmerja v njem. Tipne karte niso preoblikovane standardne karte, ampak je na njih gostota dogovorjenih znakov manjša. Vsebina je prikazana s privzdignjenimi ali udrtimi dogovorjenimi znaki, prirejenimi za branje s tipom. Tipnih prikazov, primernih za poučevanje slepih in slabovidnih, se v trgovini ne da kupiti, zato je njihova izdelava največkrat prepuščena iznajdljivosti in prizadevnosti pedagogov.

Vsak reliefni prikaz ni primeren za tipno zaznavo slepih. Na običajnih reliefih je kljub zadostni razgibanosti premajhna posplošitev vsebin. Prav tako na njih niso dostopni tipni zaznavi prilagojeni prikazi rek, drugih vodnih teles, krajev in njihovih imen, cest, železnic, meja in drugih pojavov.

Izdelovanje tipnih prikazov (zemljevidov, atlasov, reliefov, globusov, načrtov, modelov, tipnih slik in skic, maket, modelov, skulptur, telurija za predstavo in razumevanje pojmov matematične geografije ter raznih didaktičnih pripomočkov) ima v Sloveniji dokaj bogato tradicijo. Že z nastankom prvega Zavoda za slepe leta 1919 so učitelji začeli samoiniciativno izdelovati preproste pripomočke in učila. Leta 1950 je tiftopedagog Franc Petrič na temelju kovinskih matric in hladnega stiskanja razvil posebno tehniko izdelave tipnih kart na tršem papirju. Tako izdelani zemljevidi so bili obstojnejši in dobro tipljivi. Leta 1957 je tiftopedagog, učitelj tehničnega pouka Cene Zorec, vpeljal novo termo-vakuumsko tehniko na obstojni polivinilni plastiki, ki je omogočila izdelavo večnivojskega reliefa na temelju matrice.

V zadnjem času ima pomembno vlogo pri izdelavi tipskih pripomočkov Geodetski inštitut Slovenije, prej Inštitut za geodezijo in fotogrametrijo. Dobra podlaga za razvoj kartografije, prilagojene tipni zaznavi, je magistrska naloga njegovega sodelavca Romana Renerja z naslovom Taktilne karte in diagrami. Z njo so bili pri nas postavljeni teoretični temelji tipne kartografije. Na inštitutu so razvili računalniško izdelavo matric, ki so podlaga za kopiranje obarvanih tipnih zemljevidov na osnovi termo-vakuumske tehnike. Trenutno je na inštitutu v pripravi tipni atlas slovenskih mest. Že do zdaj so prizadevni tiftopedagogi pripravili tipne atlase Slovenija, Geografija sveta, Šola in bližnja okolica ...

Na ovitku priročnika je avtor zapisal, da si je ob pisanju prizadeval, da bi bil le-ta jasen in poučen ter uporaben tako za laika kot pedagoga. Dejstvo je namreč, da se vse več slepih in slabovidnih učencev, dijakov in študentov vključuje v redne šole. Zato je prav, da ta priročnik preberejo tudi učitelji, ki jih poučujejo.

Drago Kladnik

Vincenc Rajšp (urednik):

Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787, 6. zvezek

Ob koncu tisočletja so raziskovalci Zgodovinskega inštituta Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti pod vodstvom dr. Vincenca Rajšpa in številni zunanji sodelavci v Prešernovi dvorani SAZU že tradicionalno predstavili šesti zvezek faksimilirane izdaje jožefinskega vojaškega zemljevida.

Kljub temu da je vojaško topografsko izmero za kartiranje celotne habsburške monarhije ukazala že Marija Terezija, so to kartografsko delo kasneje poimenovali jožefinski vojaški zemljevid. Njen sin, Jožef II., je namreč po očetovi smrti prevzel vrhovno vodstvo vojaških zadev in nenehno nadzoroval potek dela ter se zavzemal za njegovo napredovanje. Zaradi državne varnosti pa je bilo to neprecenljivo kartografsko delo več desetletij nedosegljivo širšemu krogu uporabnikov, zato žal ni imelo večjega vpliva na kasnejši kartografski razvoj.

Z izdanim faksimilom je jožefinski vojaški zemljevid, katerega originale hranijo v dunajskem arhivu, prvič predstavljen ne le slovenskemu bralcu, temveč evropski in svetovni javnosti. Prav zaradi velikega zanimanja v tujini so spremne besede, uvode in legende, ki so bile v prvem zvezku napisane le v slovenskem in nemškem jeziku, v naslednjih izdajah prevedli tudi v aglensščino.

Vsak zvezek ima dva dela: knjigo in mapo z zemljevidi. V knjigi so v originalnem nemškem jeziku in v slovenskem prevodu za vsako naselje podani opisi o oddaljenosti sosednjih krajev v urah ali korakih, o trdnjših zgradbah, tekočih in stoječih vodah, poteh, okoliških hribih in o prehodnosti gozdov za vojsko. Omembe vredno je tudi dvojezično indeksno kazalo na koncu knjige, ki olajša iskanje imen na zemljevidu ali v besedilu in nudi povezavo nekdanjih toponimov z današnjimi. Pri tem je bila najprej opravljena zahtevna transliteracija iz gotice v nemščino, nato pa prevod v slovenski jezik. Avtorji so pri istovetenju naselij z njihovimi današnjimi zemljepisnimi imeni izhajali predvsem iz uradnih ter drugih uveljavljenih oblik poimenovanj, ki jih je mogoče najti v Atlasu Slovenije, v knjigi Pavleta Zdovca Slovenska krajevna imena na avstrijskem Koroškem, na sicer nekoliko zastareli topografski karti Vojaškogeografskega inštituta v Beogradu, na novejših planinskih kartah ter v telefonskem imeniku. Imena, ki jih avtorji niso uspeli prostorsko opredeliti, so v knjigi izpisana s poševno pisavo. Opisana naselja, zgradbe, gozdovi, poti in podobno so prikazani tudi na zemljevidu. Izbrani listi vojaškega zemljevida so vloženi v posebno mapo.

Izsek zemljevida okoli Ptuja (Stadt Pettau), sekcija 171.

V šestem zvezku je obdelanih dvajset sekcij, ki pokrivajo območje Dravske doline od Labota (*Lavamiünd*) do Maribora ter vzhodni del nekdanje Spodnje Štajerske, predvsem tedanje slovensko govorno področje. Pri podrobnejšem prebiranju knjige nas preseneti natančnost prikazov in opisov terena, predvsem gorskih pobočij in vanje zajedajočih se dolin, tekočih in stoječih voda, gozdov, obdelovalnih površin ter podrobni opisi stanja nekaterih zgradb, cest in naselij. Z vidika vojaških potreb se je kartografu zdelo, na primer, smiselno zabeležiti, da je Ptujski grad prostoren, trdno grajen, s strmimi in ozkimi dovozi skozi dvoje vrat z dviznima mostovoma, ter da ima strme, visoke zidove na strmih skalah. Omenjeno je tudi, da je zaradi njegovega izjemnega položaja z njega moč obstreljevati most. Nekoliko več težav so imeli kartografi pri opredeljevanju naselij v Slovenskih goricah. Zaradi razstresenih hiš so težko omejili posamezna naselja in določili oddaljenosti med njimi. Kljub temu je natančnost zemljevida osupljiva. Brez problema je mogoče primerjati položaj dobro vidnih objektov, kot so cerkve, gradovi, kapele, z današnjim stanjem. Nekoliko težje je opredeliti manjše potoke, poti in druge objekte, katerih položaj se je v dvesto letih tudi spreminjal. Kartografi so veliko pozornosti namenili izrisu rek, potokov in jezer, njihovemu poimenovanju ter prehodnosti. O tem pričajo natančni izrisi mostov in brodov ter beleženje širine in globine večjih vodotokov. V šestem zvezku je mogoče najti veliko podatkov o Dravi, ki se pojavlja na več listih in teče v neposredni bližini številnih mest in trgov. Tako lahko preberemo, da je bila širina Drave pri Mariboru od 180 do 200 korakov, njena globina pa od 5 do 6 sežnjev. Bralec izve, da je bilo njeno dno kamnito, tok zelo hiter, bregovi na južni strani visoki 4 sežnje, na severni pa komaj dva sežnja. Za potrebe vojske je bilo zabeleženo tudi stanje mostov na Dravi, za katere kartograf v opisih pravi, da so na koroški deželni cesti leseni, dobro vzdrževani in prenesejo vse vrste tovornih vozil.

Izmed številnih opisov, ki jih bralcu ponuja šteti zvezek knjige Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787, je navedenih le nekaj zanimivosti. Brez dvoma so zemljevidi in besedila zanimiv vir za številne zgodovinske raziskave, kakor tudi za študije s področja kmetijstva, poselitve in imenoslovja. Izdani faksimile tega, doslej nedostopnega vojaškega zemljevida, je torej pomembna pridobitev za strokovnjake najrazličnejših strok.

Do sedaj izdanih šest zvezkov obsega zahodni, južni, osrednji ter pretežni del vzhodnega slovenskega ozemlja, zato v prihodnjem letu pričakujemo le še izid knjige za območje Prekmurja. Zanj je kartografsko gradivo že preslikano, zato ni bojzani, da ne bi izšel tudi zadnji del te pomembne zbirke knjig in zemljevidov.

Jernej Fridl

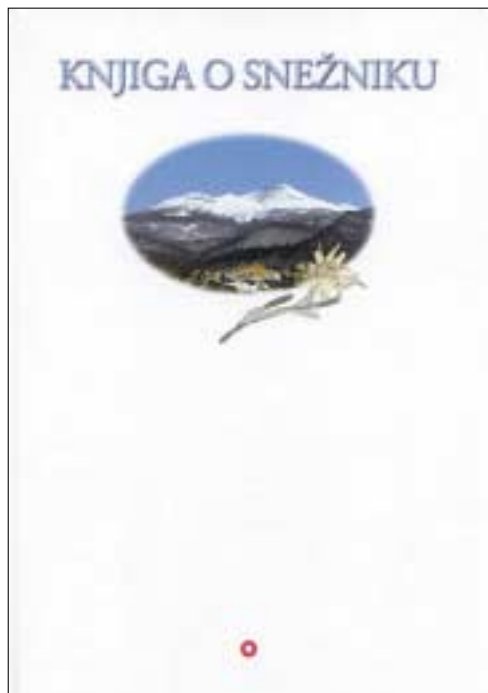
Vojko Čeligoj (urednik):

Knjiga o Snežniku

Ilirska Bistrica 2000: Planinsko društvo Snežnik Ilirska Bistrica, 224 strani, ISBN 961-90825-0-8

Oblikovanje in izgled postajata zaradi vedno večjega števila izdanih knjig jeziček na tehtnici, ali bo knjiga našla tudi svoje bralce, ali pa bo le zapolnila ustvarjalni avtorski nemir. Kadar oblikovanje preseže običajni obrtniški prag, lahko govorimo o doživetju, v primeru monografije s področja domoznanstva pa kar o doživetju pokrajine. To kar želim opisati, se da povedati tudi povsem običajno, čeprav nekoliko vzneseno: »Snežnik, mogočen, visok in skrivnosten samotar na jugozahodu naše domovine ... Na čudovito podobo gore s snežno belim vrhom so bili pozorni že Rimljani, ki so jo imenovali Mons Albius – Bela gora ... Na Snežnik, na Snežnik!« Toda besed niti ne rabimo, saj belina platnic, 31 cm visok format in simbolne vrvine na naslovnici sporočajo, da je to knjiga, ki govori o tesni povezanosti Bistričanov s svojo goro in s svojo pokrajino.

Knjiga ni bila mišljena kot geografska monografija, prej vodnik skozi čas in dogodke, katerih rdeča nit je gornišтво in dejavnosti, povezane z njim. Kljub temu pa velja med 48 različnimi avtorji in številnimi prispevki omeniti vsaj tiste, ki so posebej zanimivi tudi za geografе: Rajko Pavlovec in Mario Pleničar sta napisala prispevek z naslovom *Kako je nastajal Snežnik?*, Tone Wraber se je kot tolikokrat

doslej podal na *Botanično raziskovanje na Snežniku*, Boštjan Surina predstavlja *Rastlinstvo Snežnika v luči domačina*, Slavko Polak piše o *Pticah snežniškega pogorja*, Bojan Počkar in Jernej Stritih sta napisala članek *Smreka s Snežnika*, Gregor Bolčina odkriva *Lov na Snežniku* in piše o razvoju *Mašuna*, Ivan Česnik vabi na *Gozdno učno pot Sviščaki*, Vladimir Čeligoj predstavlja *Snežniški park*, Radivoj Šajn in Vladimir Žnidaršič pa *Čarobni svet snežniškega podzemlja* (o dejavnosti Jamarskega društva Netopir). Ob docela geografski vsebini opozorimo še na odlične fotografije (nekatero med njimi so že svojevrsten spomenik razvoja pokrajine) in na zemljevid z dodanimi 11 zemljepisnimi imeni (stran 203), ki bi lahko našla svoje mesto na državnih topografskih kartah.

Najbolj obsežen del knjige je namenjen kroniki društva in društvenih dejavnosti, od ustanovitve in prvih korakov organiziranja do prepovedi delovanja in zaplembe premoženja pod fašizmom. Podrobno so predstavljeni gradnja planinskih potov in koč, posamezni odseki in planinske skupine, doživetja s številnih izletov, pohodov, tur, vzponov in smuk. S častitljivo starostjo (društvo je bilo kot Ilirskobistriška podružnica Slovenskega planinskega društva ustanovljeno leta 1907) in vztrajnim, a nevsiljivim predstavljanjem Snežnika je zapustilo sledi tudi v širšem prostoru in celotnem gorniskem gibanju. Številni gorniki spoznavajo Snežnik na tradicionalnih zimskih pohodih (ki pa ga letos ne bo), leta 1997 je izšla planinska znamka z motivom Snežnika, ki je bila celo nagrajena, društvo pa je znano tudi po številnih prijateljskih vezeh s soseditvom in zamejstvom. Tisoč izvodov knjige, ki je posvečena 90-letnici planinstva pod Snežnikom, 30-letnici mladinskega odseka Planinskega društva Snežnik Ilirska Bistrica in spominu na Draga Karolina, velikega občudovalca Snežnika in graditelja snežniških koč, je polnih dragocenih spominov na prehojeno pot in drobcev, ki so napolnili nahrbtnik.

Nizu številnih zapisov, ki so jih uredili Ivan Žibert, Vojko Čeligoj (urednik), Mirjam Čeligoj, Dora Kalčič in Hinko Poročnik, sledijo podobe Snežnika, pisana beseda in verzi, ki so jih Snežniku zapustili številni mojstri peresa.

Borut Peršolja

Tone Cevc:

Lončene posode pastirjev: skleda in latvice iz poznega srednjega in novega veka iz planin v Kamniških Alpah

Ljubljana 2000; Založba ZRC, 124 strani, ISBN 961-6358-11-1

Knjiga, ki jo predstavljamo bralcem Geografskega vestnika, sodi zaenkrat še v trilogijo knjig o raziskovanju Velike planine, ki jih je v zadnjih tridesetih letih napisal dr. Tone Cevc. Najprej je leta 1972 izšla Velika planina: življenje, delo in izročilo pastirjev (zadnja, 3. izdaja je iz leta 1993), leta 1997 pa knjiga z naslovom Davne sledi človeka v Kamniških Alpah: arheološke najdbe v planinah (1995–1996). Seveda ni ostalo le pri knjigah, Cevčev dosje o Veliki planini obsega tudi številne znanstvene in strokovne članke, med katerimi naj posebej opozorimo na zadnjega z naslovom Tri tisočletja Velike planine, ki je izšel v Kamniškem zborniku (letnik 15, 2000). Cevc se torej ukvarja z dobo, ki jo jedrnatno povzema sklepna misel v knjigi: »*Ko so v začetku 20. stoletja lončene skleda in latvice izpodrinile cenejše in manj občutljive kovinske in porcelanaste posode, se je bolj ali manj prelomno sklenila doba, ki je zaznamovala pastirsko kulturo v planinah v Kamniških Alpah za več kot pol tisočletja.*«

Lično oblikovano knjigo pregledno povezujejo štiri poglavja: Planine (Planine v Kamniških Alpah v poznem srednjem in novem veku), Keramika (Najdišča in najdbe keramike v planinah, Časovna, tipološka in tehnološka podoba skled in latvic iz 15.–20. stoletja), Pastir (Kje in kako so se pastirji oskrbovali z lončenino; Skleda in latvice v življenju pastirjev) in Katalog.

V prvem poglavju avtor predstavlja geografski, zgodovinski in etnološki oris planin v Kamniških Alpah. Zgoščeno predstavi lego najstarejših planin, odmevne najdbe oziroma arheološke sledi o življenju in kulturi človeka, začetke planšarstva in razvoj gospodarske sestave planin (prehod od ovčjih do govejih), izdelke (masten kisli sir v hlebčkih, pusti sir mohant, maslo in skuta) in tehnologijo njihove izdelave ter omembe planin v zgodovinskih virih in dajatve, zapisane v urbarjih. Poglavje sklene z mislimi: »... *O opuščanju paše pričujejo tudi najdbe keramike v ovčjih planinah. Bolj ko se bližamo 19. stoletju, manj jih je. 'Žive' so ostale goveje planine, pa tudi na teh se število živine zmanjšuje...*«

Cevčevo raziskovalno delo ves čas odlikuje interdisciplinarnost, prepletanje osnovnih raziskovalnih prvin lastne, etnološke stroke s prvinami drugih strok, predvsem arheologije. To naravnost potrjuje vsebina drugega, najboljšejnega poglavja, kjer so v uvodu predstavljena najdišča in metode pridobivanja gradiva, lončenine za znanstveno obdelavo. Ob tem avtor upravičeno zapiše, da so »... *raziskave opuščanih srednjeveških planin prinesle mikavna nova spoznanja o zgodovini planšarstva in o materialni kulturi pastirjev v sezonskih seliščih...*«. Raziskovanje opuščanih planin v Sloveniji, ki vključuje predvsem prazgodovinska in rimska najdišča (v zadnjem času pa tudi srednjeveška in novoveška najdišča), lovi z manjšimi zamudami dogajanje drugod v alpskem prostoru (Švica, Avstrija), kar daje rezultatom teh raziskav zaradi možnih primerjav širše razsežnosti.

Geografsko gledano, so bile pod drobnogled vzete opuščene planine nad naravno drevesno mejo, jame, zijalke, balvani in skalni previsi, najdbe pa so večinoma ležale na površju. Odkrivali so jih jamarji, pa tudi naključni obiskovalci, najdeno gradivo pa od leta 1974 zbira in hrani Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU. Iz odkritih najdišč, najdb in redkih zgodovinskih virov je mogoče povzeti, da so konec srednjega in na začetku novega veka pasli živino na več kot dvajsetih planinah, konec 20. stoletja pa jih je ostala živih le tretjina (Kriška planina, planina Koren, planina Košutna, planina Korošica, planina Ravne, Velika planina, Mala planina in Gojska planina). Med vzroki za opuščanje planin so najpomembnejši gospodarski, ki so narekovali preusmeritev ovčje planine v govejo. Prav najdbe črepov skled in latvic dokazujejo, da so na posamezni planini tudi sirili in so za spravilo mleka uporabljali pretežno lončene posode.

Poglavje Keramika sklene analiza časovne, tipološke in tehnološke podobe skled in latvic od 15. do 20. stoletja. Ker gre za najdene predmete, ki niso stratigrafsko datirani, je časovno opredeljevanje potekalo ob primerjavi tipološko datiranega keramičnega gradiva. Tipološko je gradivo razvrščeno v dve večji skupini posodja, latvice (plitve posode za shranjevanje mleka in smetane) in skleda (v njih se mleko kisa, ponekod pa iz njih tudi jedo). Na oblikovanost skled in latvic je vplivala njihova funkcija: »...

v plitvih skledah se mleko bolje in hitreje kisa kot v globokih. Ljudska izkušnja tudi razlaga, da se mleko bolje kisa v neloščenih skledah, medtem ko so za shranjevanje mleka primernejše grafitirane ali znotraj zglajene kakor tudi latvice z enim ali dvema ročajema ...».

Zgodbo o bivanju pastirjev v planinah zaokrožujejo odgovori na vprašanja, kje in kako so se pastirji oskrbovali z lončenino in kakšen pomen je imela v njihovem življenju in delu. Z analizo lastninskih razmerij na planinah (meja med kamniškim in gornjegrajskim gospostvom), zapisov v urbarjih, podatkov o sejnih in izmenjavi izdelkov med mestom in podeželsko okolico je moč predpostaviti, da so kamniški pastirji uporabljali domačo, kamniško keramiko, ki sloni na meščanski tradiciji (način izdelave, oblika, okrasje), v gornjegrajskih pa zadrečko (ta je vezana na podeželsko lončarsko tradicijo). Dosedanje raziskave deloma to potrjujejo, avtor pa opozarja, da je to zanimivo vprašanje moč razrešiti s kemičnimi in mineraloškiimi analizami lončevine in kopišč gline.

Knjigi, ki vsebuje 49 barvnih in črno-belih ilustracij, je na koncu dodan obsežen in nazoren katalog najdb arheologinje Janje Železnikar, v katerem je obdelano več kot osemdeset lončenih predmetov. Opisane so glinene mase, iz katerih je lončar izdelal posodo, tehnike izdelave posod, barva predmetov, dodelava in krašenje, atmosfera žganja in trdota lončevine. Risbe je narisala Barbara Hofman, tuširala pa Dragica Knific Lunder.

Uvodoma omenjena trilogija, ki pomembno dokumentira spoznanja o zgodovini poselitve in rabe planin v Kamniških Alpah, ne izpopolnjuje samo narodove zgodovine temveč tudi vedenje o slovenski gorniški zgodovini. Ob avtorjevi zagnanosti (kljub upokojitvi) in raziskovalnem nemiru bo nedvomno dobila nadaljevanje, ki ga z radovednostjo pričakujemo.

Borut Peršolja

Geografski zbornik/Acta geographica XXXIX

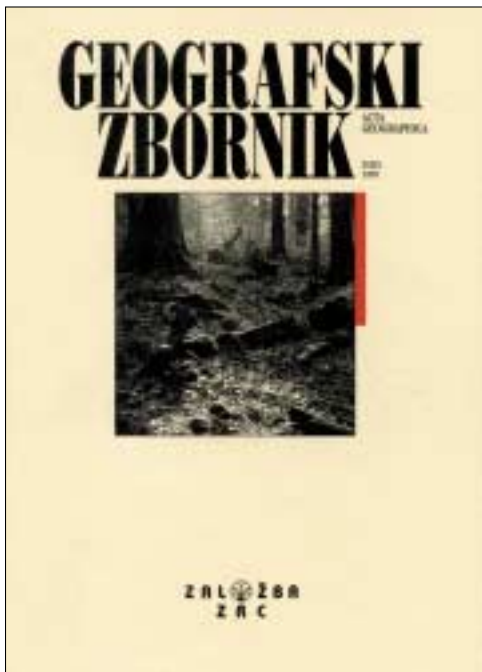
Ljubljana 1999: Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, 167 strani, ISSN 0373-3398

Devetintrideseti zvezek Geografskega zbornika, ki izhaja od leta 1952 in ga izdaja Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, prinaša pet študij, ki so enakovredno objavljene v angleščini in slovenščini.

Segajo na različna področja sodobne geografije in sorodnih ved, ki skušajo s svojimi usmerjenimi in poglobljenimi raziskavami osvetliti in pojasniti podobo ter značilnosti slovenskih pokrajin. Čedalje večje specializacije na vseh strokovnih ravneh in področjih prinašajo vpogled v zakonitosti nastanka in preoblikovanja posameznih pokrajinskih sestavin, ki oblikujejo vsakokratno podobo pokrajine ter odmerjajo njeno vlogo in pomembnost v vsakdanjem gospodarskem in civilizacijskem razvoju družbe. K preučevanju naglih, korenitih in celostnih sprememb je zavezana tudi sodobna geografska znanost. Pri tem se mora opirati na vse pogloblitve izsledke svojih lastnih temeljnih raziskovanj, obenem pa tudi slediti vsem pogloblitvam ugotovitvam sorodnih znanstvenih disciplin, predvsem tistih, ki se poglobljeno ukvarjajo s posameznimi prostorskimi sestavinami in z njihovimi najraznovrstnejšimi funkcionalnimi nastavki. Podoba je, da nakazanim potrebam in zahtevam sledi tudi naša sodobna geografija. Dokaz za to je pestra vsebinska zasnova periodičnih geografskih publikacij, ki z objavljanjem nekaterih pomembnejših izsledkov sorodnih ved kažejo na širino in odprtost naše današnje stanovske uredniške politike.

Na uvodnem mestu 39. zvezka Geografskega zbornika je objavljena razprava *Analysis of sediment from Lovrenška jezera (lakes) in Pohorje* (Analiza sedimenta iz Lovrenškega jezera na Pohorju), str. 7–28. Napisali so jo sodelavci našega Nacionalnega inštituta za biologijo (Anton Brancelj, Nataša Gorjanc, Milijan Šiško in Olga Urbanc-Berčič) in Odseka za kemijo okolja Instituta Jozef Stefan (Zvonka Jeran in Radojko Jačimovič). Izsledki raziskave so pokazali, da so obravnavana jezera, ki so danes že zmerno onesnažena, nastala pred 6000–8000 leti in da so se največje spremembe dogajale v zadnjem poldrugem stoletju, z začetki industrializacije. Študija ponuja obilo natančnih podatkov o sestavi barsko-jezerskih sedimentov in njihovi časovni opredelitvi. To je tudi vzpodbuda geomorfologom in drugim k ponovnemu razmisleku o nastanku pohorskih barskih ojezeritev.

Janez Pirnat z Oddelka za gozdarstvo in obnovljive gozdne vire Biotehniške fakultete ljubljanske univerze objavlja razpravo *Natural and artificial energy flows in forest and agricultural landscapes of Kočevsko* (Naravni in umetni energijski tokovi v gozdnih in kmetijskih ekosistemih Kočevske), str. 29–50). Avtor ugotavlja, da prejema Kočevsko, ki je mlada kulturna pokrajina, letno v povprečju 1100 kWh/m²

sončnega obsevanja. Sorazmerno največ sončne energije na enoto površine prejmejo poseljena območja, najmanj pa gozdovi. Umetno, vneseno energijo predstavljajo strojno in ročno delo ter drugi snovni vnosi. Umetni energijski vhodi dosegajo od 0,2 do 1,1 % prispele sončne energije; največ jih je bilo ugotovljenih na njivah (1,26 kWh/m²) in travnikih (0,67 kWh/m²). Potemtakem gozdovi za svoj obstoj ne potrebujejo dodatnih, umetnih energijskih vnosov, medtem ko kmetijski sistemi brez njih ne morejo uspevati. To se kaže na zunaj tudi v tem, da gozdovi na Kočevskem zmorejo osvojiti sleherno površino, medtem ko se kmetijske površine zmanjšujejo in umikajo. Obenem so gozdovi dragoceni stabilizatorji okolja, saj na kraških tleh opravljajo pomembno varovalno funkcijo.

Valentina Brečko Grubar je prispevala raziskavo *Landscape vulnerability of Ljubljana's most important water source* (Pokrajinska ranljivost najpomembnejšega vodnega vira Ljubljane), str. 51–92. V študiji, ki je temeljnega značaja z dragocnimi aplikativnimi smernicami, so podane osnovne značilnosti naravno-geografskih in prenekaterih družbenogeografskih značilnosti okolja. V njih je avtorica skušala poiskati in ovrednotiti samočistilne sposobnosti okolja in njegovo polucijsko obremenjenost. Preučevano območje Ljubljanskega polja, ki meri 81,5 km², je razčlenjeno na deset predelov. Raziskava je pokazala, da obremenjenost okolja v osrednjem delu Ljubljanskega polja dosega stopnjo njegove zmogljivosti, v vzhodnem delu pa je območje vodnega vira za nadaljnje obremenjevanje že kritično ranljivo. Znotraj močno in kritično ranljivih predelov so vsa pomembnejša črpališča osrednjega ljubljanskega vodovodnega omrežnega sistema, zato pomenijo omejitvene dejavnike pri načrtovanju posegov v okolje Ljubljanskega polja.

Razpravo *Environmental protection aspects of agriculture in landscape regions of Slovenia* (Okoljevarstveni vidiki kmetijstva slovenskih pokrajin), str. 93–132, je prispevala Irena Rejec Brancelj. Raziskava, ki se je naslonila na pokrajinsko pestrost slovenskih pokrajin, je skušala na osnovi njihovih geografskih značilnosti in posebnosti poiskati ter ovrednotiti vzroke in posledice industrijskega kmetovanja, ki je zajelo domala že vsa območja na Slovenskem. Mehanizacija in intenzifikacija kmetijstva, ki sloni na uporabi agrokemičnih sredstev, neposredno posegata v pokrajinsko (okoljsko) zgradbo in njihovi učinki se kažejo v preobremenjenosti prsti in podtalnice. Študija, ki sloni na anketiranju več kot tisoč kmetij v 19 izbranih slovenskih pokrajinah, je pokazala, da so v ospredju kmetijskega obremenjevanja okolja predvsem ravnine; za njimi le nekoliko zaostajajo gričevnata območja.

Lučka Lorber z mariborske Pedagoške fakultete je pripravila prispevek *The economic transition of Slovenia in the process of globalization* (Gospodarska tranzicija Slovenije v procesu globalizacije), str. 133–166. V članku so pregledno nakazane nekatere gospodarske, tehnološke in proizvodne značilnosti »tretje industrijske revolucije«, ki se je začela z vsesplošno globalizacijo v postindustrijskem obdobju, ko so tudi nekdanji klasični dejavniki razmestitve industrije začeli izgubljati pomen. Shematsko so nakazane spremembe v ustroju gospodarskega sistema v nekdanjih socialističnih državah ter v Sloveniji, ki se s svojim prenovitvenim gospodarstvom čedalje bolj približuje evropskim povezovalnim sistemom. Posebno pozornost je avtorica namenila prenekaterim današnjim težavam industrije v Mariboru. Še pred desetletjem je bilo mesto ob Dravi naše največje in najmočnejše industrijsko središče, katerega moč je temeljila na kapitalno dragi, dohodkovno skromni in tehnološko zastareli tehnologiji.

Vsi prispevki so opremljeni s potrebnim znanstvenim aparatom, statističnimi preglednicami, nazorinimi kartogrami ter drugimi povednimi grafičnimi prikazi. Vsa kartografska ponazorila in fotografije so natisnjene v barvah. Celotno kartografsko opremo je izdelal kartografski oddelek Geografskega inštituta Antona Melika ZRC SAZU. Grafično podobo publikacije je zasnoval Matjaž Vipotnik, prevode v angleščino pa je opravil Wayne J. D. Tuttle. Delo je natisnila tiskarna Collegium Graphicum. Izid Zbornika je podprlo Ministrstvo za znanost in tehnologijo Republike Slovenije. Geografski zbornik ima mednarodni uredniški odbor, ki mu predseduje dr. Milan Orožen Adamič. Vsi prispevki v angleščini in slovenščini so v digitalni obliki dostopni tudi na internetu (<http://www.zrc-sazu.si/gi/gz.htm> oziroma <http://www.zrc-sazu.si/giam/gz.htm>).

Kljub skrbnemu in zavzetemu delu urednika in njegovih sodelavcev se je tudi v ta letnik Geografskega zbornika vtihotapilo nekaj obrobnihih spodrslijav. Pri tretjem prispevku je avtorica navedena samo z enim priimkom (prim. sode strani od 56 do 92), medtem ko je v naslovu razprave zapisana z obe-

ma (str. 51). V isti razpravi je pri povzetku namesto slovenskega naslova ponovno natisnjen angleški (str. 78). Slovensko besedilo zadnjega prispevka bi terjalo še nekaj jezikovnih posegov (predvsem tujke nadomestiti z ustreznimi slovenskimi pojmi) in morda celo nekaj več svežine ter sodobnega »geografskega duha«. V razmislek in presojo se zastavlja vprašanje, ali je natisnjeno slovensko besedilo razprave res samo »povzetek«, kot je napisano na koncu angleškega dela?

Milan Natek

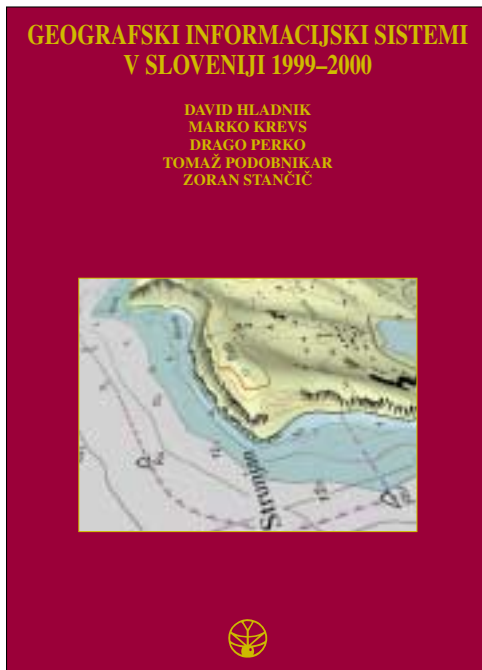
**David Hladnik, Marko Krevs, Drago Perko, Tomaž Podobnikar, Zoran Stancič (uredniki):
Geografski informacijski sistemi v Sloveniji 1999–2000**

Ljubljana 2000: Založba ZRC, 286 strani, 86 grafičnih prilog, ISBN 961-6358-15-4

Leta 2000 je med številnimi publikacijami Založbe ZRC Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti izšla tudi nova knjiga iz zbirke Geografski informacijski sistemi v Sloveniji, tokrat namenjena dveletju 1999–2000. V 286 strani obsežni knjigi je 31 prispevkov, ki so jih poleg že znanih raziskovalcev s področja geografskih informacijskih sistemov napisali tudi novi strokovnjaki.

Temeljitejši pregled vsebine razkrije, da so geografski informacijski sistemi postali nepogrešljivi pri vseh novejših prostorskih, ekonomskih in prebivalstvenih študijah. Njihovo uporabnost še dodatno povečujejo nastajajoče podatkovne baze, ki jih v knjigi obravnava kar pet prispevkov. Podrobneje so predstavljeni zasnova, zajem in uporabnost topografske baze večje natančnosti, pri kateri so topografski podatki zajeti s prenovljenih temeljnih topografskih načrtov v merilu 1 : 5000, ter register zemljepisnih imen, zajet s kart v merilu 1 : 5000, 1 : 25.000 in 1 : 250.000, ki omogoča intranet aplikacije za pregledovanje podatkov tega registra.

Potrebe po čimprejšnji ureditvi nepremičninske politike v državi vplivajo na to, da tako strokovnjaki s področja geodezije kot tudi geografije v širšem obsegu obravnavajo načine evidentiranja nepremičnin in nadaljnje analize teh podatkov. Izpostaviti velja predvsem rešitve priprave centralne baze stavb in delov

stavb ter grafičnega dela zemljiškega katastra, predlog uporabe stanovanjske številke kot povezovalnega atributa podatkov o stanovalcih s podatki o stanovanjih ter preučevanje prostorskega spreminjanja prodajnih cen različnih kategorij nepremičnin. Podatki tridimenzionalnega modela mesta Ljubljane, za katere so trenutno določena topološka in geometrična pravila njihovega zajema, bodo uporabni za trg nepremičnin ter najrazličnejše poselitvene, socialne in urbanistične študije na lokalnem nivoju.

Za bralca knjige bodo najzanimivejši prispevki, ki govorijo o konkretnih rezultatih prostorskih analiz. Zaradi številnih zastojev na naših cestah in nekaterih gradbišč avtocestnega križa, ki sovpadajo z arheološkimi izkopaninami, je med družbenogeografskimi vsebinami nekoliko več prostora namenjenega prometni problematiki. V knjigi objavljeni izsledki arheološkega napovedovalnega modela za avtocestni odsek v Pomurju so uporabni predvsem za usklajevanje terminskih načrtov arheoloških in zemeljskih gradbenih del. Večjo prepustnost prometa ter varnejši prevoz potnikov in tovora pa bi zagotovil inteligentni transportni sistem, ki ga avtorica imenuje videoinformacijski sistem. Problem obremenitve prometa z osebnimi vozili je posredno obravnavan tudi v analizi uporabe javnega potniškega prometa glede na oddaljenost avtobusnih postajališč.

Danes je pri vseh vrstah prevoznih sredstev mogoče uporabiti tehnologijo GPS, zato se tudi avtorji v tej knjigi niso mogli izogniti tej problematiki. Predstavljena je večnamenska geokodirana baza podatkov, ki bo vzpostavljena posebej za sledenje oziroma navigacijo potujočih objektov z GPS. Novost v slovenskem prostoru pa je nedvomno prva elektronska pomorska karta Koprškega zaliva v digitalni obliki na elipsoidu WGS 84, ki omogoča plovbo ladij v svetovnem navigacijskem informacijskem sistemu.

Med pomembnejše infrastrukturne objekte, za katere je podatke smiselno voditi v okviru geografskih informacijskih sistemov, sodita omrežje mobilne telefonije ter daljinsko ogrevanje, saj se pri slednjem v takšnem primeru poveča varnost in učinkovitost obratovanja omrežja ter preglednost vzdrževanja.

Geografski informacijski sistemi so nepogrešljivi tudi pri naravnogeografskih analizah celotnega slovenskega prostora ali manjših pokrajinskih enot. V posebnem prispevku je s pomočjo računalniške obdelave podatkov o reliefu, kamninah in rastju za Mestno občino Ljubljana izločenih petnajst značilnih tipov naravne pokrajine. V knjigi večkrat obravnavano območje je tudi varovano območje Triglavskega narodnega parka. Omembe vredno je, da za to območje razvijajo dva informacijska sistema, in sicer habitatni informacijski sistem ter evidenco motenj oziroma človekovega vpliva v naravi. Pri kartiranju zgornje gozdne meje v Triglavskem narodnem parku so se kot zelo uspešne izkazale metode digitalne fotogrametrije. S področja kmetijske problematike je zanimiva ocena spremembe pokrovnosti tal, dobljena z računalniško primerjavo podatkov za Slovenijo o pokrovnosti in rabi tal iz leta 1993 s podatki o pozidanih površinah leta 1993 in 1997.

Posamezni prispevki so namenjeni še geoinformacijski podpori pri načrtovanju gospodarjenja z gozdovi, metodi in modelu izgradnje informacijskega sistema za geološko karto Slovenije, računalniški kartografiji za potrebe popisa kmetijskih gospodarstev leta 2000 in popisa prebivalstva leta 2002 ter zasnovi geografskega informacijskega sistema za obrambne namene naše države.

Uporabniki geografskih informacijskih sistemov bodo ob prebiranju knjige lahko dobili podatke o najnovejših podatkovnih bazah, ki so ali bodo v kratkem dosegljive, ter pregled nad vrhunskimi dosežki, ki so rezultat prostorskih analiz zadnjih dveh let na področju geografskih informacijskih sistemov.

Jerneja Fridl

Stefano Bianca:

Urban form in the Arab world, Past and present

ORL-Schriften des Instituts für Orts-, Regional- und Landesplanung 46

Zürich 2000: Hochschulverlag, 347 strani, ISBN 3-7281-1972-5

Poznavanje regionalnih razlik in posebnosti je ena od osrednjih vsebin geografske vede. S tem skušamo pokazati različne načine in oblike življenja, sposobnost človekovega prilagajanja bivalnemu okolju, pa tudi prispevati k razumevanju in dojetanju drugačnosti. O regionalnih razlikah mest je bilo v geo-

grafiji veliko napisanega v zgodnejših fazah razvoja geografske vede, ko je bila deskripcija temeljna metoda geografovega dela. Zaključek te razvojne faze je knjiga Burkhartha Hofmeistra o strukturi mest (Die Stadtstruktur, Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1991, druga dopolnjena in razširjena izdaja), ki je najcelovitejši tovrstni pregled ustroja mest iz različnih civilizacijskih območij sveta.

Knjiga švicarskega urbanista, ki je večinoma deloval na Bližnjem vzhodu, prikazuje značilnosti islamskega mesta. Njena vrednost je v tem, da skuša ustroj mest prikazati upoštevaše socialne in gospodarske odnose v družbi (s čimer se diči tudi geografija!). Besedilo pa ni deskriptivno, ne temelji na opisih posameznih mest, temveč ima sintezni značaj, usmerjeno je k iskanju in izpostavljanju bistvenega. Bralcu ponuja razlago ustroja mesta, ne pa zgolj dejstev (beri: podatkov), na podlagi katerih si bo podobo ustvaril sam. Prav v načinu interpretacije se precej razlikuje od podobnih prikazov, zato jo je vredno vzeti v roke.

Knjiga je razdeljena na tri dele. V prvem je prikazano arabsko mesto v preteklosti, kakršno je bilo pred evropeizacijo tega dela sveta. Drugi del obravnava konflikt med tradicijo in modernizmom, in to ne le v arabskem svetu, temveč na splošno. Tretji del pa prikazuje konkretne primere degradacije, transformacije in sanacije izbranih islamskih mest (Meka, Bagdad, Fez in Alep). Za geografe je najzanimivejši prvi del, čeprav sta tudi druga dva zelo ilustrativna. Zato se bom v nadaljevanju omejil na skrajšan prikaz prvega dela knjige.

Islamska civilizacija se je razvila v puščavskih območjih; razprostirajo se namreč na območju med Marokom in Pakistanom, kjer je bil nomadizem dolgo prevladujoč način življenja in te korenine se odražajo tudi v zasnovi mest in objektov. Med splošnimi, družbenimi stalnicami, ki določajo ustroj islamskega mesta, avtor izpostavlja še tri:

- Privrženost Mohamedovemu nauku o načinu življenja, kakršen je zapisan v sveti knjigi – koranu. Bog je ustvaril svet, vsaka stvar je njegovo delo, v vseh stvareh je prisoten, vsa so rezultat njegove volje. Zato tudi ni treba spreminjati tega, kar je Bog ustvaril. Morda zato v ustroju muslimanskih mest ne izstopajo razvojne faze, ki so posledica spreminjanja gospodarskih in socialnih razmer (kot na primer v evropskih mestih, kjer v vsakem zgodovinskem obdobju lahko razlikujemo več oblik tlorisa).
- V arabskem svetu ni bilo civilne oblasti, civilne zadeve je urejal verski vodja (imam). Obstajalo je nekaj poklicev, ki so imeli javni značaj (na primer kadi – sodnik), vendar so bili podrejeni verskemu vodji. Posledica tega je, da v orientalskem mestu ni veliko upravnih zgradb, saj se je večina javnih zadev urejala in reševala ob petkovi veliki molitvi ali v imamovi rezidenci.
- Odsotnost prostorskega načrtovanja v modernem pomenu besede. Zato v mestih prevladuje »organiski« vzorec, ki je nastajal po nepisanih pravilih izgradnje hiš. Posledica tega je veliko prilagoditvenih oblik terenu, materialu, gospodarski funkciji, socialnim odnosom – morfološka in oblikovna heterogenost islamskih mest je velika. Paradoksalno pri tem je, da je tako formaliziran način življenja (podrejenost verskim dogmam, socialna kontrola med posamezniki in socialnimi skupinami) vzpostavil tako neformalno strukturo mesta.

Temeljna značilnost muslimanskega mesta je po avtorjevem mnenju celična zasnova. Vsi objekti so utrdbi v malem – ograjeni, z razpoznavnim odnosom med zunanostjo in notranostjo, z odprtim dvoriščem. To velja za stanovanjske hiše, palače, parke, mošeje, karavansaraje, dele mesta (mahale). Mesto je zbir številnih nukleusov, med katerimi so speljane ozke poti, katerih glavna funkcija je omogočiti povezavo med hišo, mestnimi vrati, bazarjem in mošejo. Javnega odprtega prostora je zelo malo, omejen je na proste površine v okolici mošej ter na osrednje trgovske ulice.

Temeljne sestavine mest, »hiša, tempelj in trg«, imajo v arabskem svetu posebne značilnosti. Stanovanjsko hišo določajo trije pojmi:

- Varnost: hiše so ograjene, zaprte, orientirane navznoter, ločitev na zunanji in notranji del je izrazita, zaprtost varuje avro hiše pred tujimi vplivi. Zunanja fasada hiš je zaprta, v velikih vhodnih vratih so še ena manjša vrata, ki omogočajo čim manjše odpiranje na ulico.
- Zasebnost, intimnost: islamsko pravo prepoveduje poglede v notranjost hiše, vsako motenje zasebnosti je nezaželeno. Zato v pritličjih hiš ni oken, okna v višjih etažah imajo lesene naoknice, na strehi hiše je visoka ograja, balkoni so zaprti. Hiša je orientirana na dvorišče in prostore, ki ga obdajajo.

Pogledi od zunaj v hišo skoraj niso mogoči; hiša pa je locirana in zasnovana po principu »pravice do razgleda« (zato so okna izbočena v obliki izzidkov, ki omogočajo spremljanje dogajanja na ulici; hiše na pobočju pa so postavljene tako, da si ne zastirajo pogleda v dolino).

- Pripadnost družini: hiša je življenjski prostor družine. Ko se družina poveča, dozidajo nove prostore ali pregradijo obstoječe. Od tod pokrite (nadzidane) ulice, kamor so se razširile okoliške hiše. Pripadnost družini je bila razlog pogostih porok med bratranci in sestričnami, saj je tako hiša ostala v posesti ene družine.

Hiša je dvoriščnega tipa, okoli osrednjega prostora so razmeščene večnamenske bivalne celice, sobe služijo spanju, kuhanju in počitku (vse se dogaja v enem prostoru, nekakšna »hiša v hiši«). Razdeljena je na moški in ženski del. Tudi bogate hiše so od zunaj videti skromne, znotraj pa je veliko dvorišče z vodnjakom, mozaiki, arkadami. Značilni so ograjeni vrtovi in parki, simboli »rajskega vrta«.

Mošeja: Mošeja ni samo objekt verskega pomena, temveč predvsem socialnega. Muslimani opravljajo verski obred tudi doma, le ob petkih naj bi se zbrali na skupni molitvi. Mošeja je kraj zbiranja in odločanja o javnih zadevah. Mošeja je prostor za molitev (zato ima tako velik osrednji prostor), v njej ni relikvij in liturgičnih predmetov (muslimanska vera prepoveduje upodabljanje Alaha). Mošeje so v vseh delih mesta (mahalah), običajno stojijo kot samostojne zgradbe, saj je tudi prostor pred njimi namenjen zbiranju ljudi. Glavna mošeja je na osrednjem trgu. V soseščini je vodnjak, simbol življenja.

Trgovska ulica (bazar, suq, čaršija, pazar): V manjših mestih poteka trgovanje na osrednjem trgu, pod šotorskimi krili. V večjih mestih pa v posebnih ulicah živijo rokodelci, obrtniki in trgovci. Trgovska ulica običajno povezuje glavna mestna vrata z osrednjim trgom. Razdeljena je na enote, glede na vrsto blaga, ki se tam prodaja. Bazar ima poleg ekonomskega še socialni pomen, saj je to eden večjih odprtih prostorov in zbirališče ljudi. Poleg stalne trgovske ulice so dele mesta zasedali tudi občasni trgovci in obrtniki, ta oblika trga se na Balkanskem polotoku imenuje pazar.

Orientalno mesto je regionalno različno, avtor razlikuje balkansko, anatolsko, osmansko, arabsko in afriško varianto.

Modernizacija islamskih mest je zelo prizadela nekdanjo strnjeno zazidanost. Zaradi širjenja prometnic in povezovanjem starega dela mesta z novimi deli, širokim in ravnim prometnicam pa se je oblikovno prilagodila vrsta zazidave. Kasneje se je spremenila tudi parcelacija in način postavljanja objektov. Mogočne palače so po evropskem vzoru postavljene na sredo parcele, okoli njih so obsežne nepozidane površine. Spreminja se tudi zasnova stanovanjskih hiš, ki postajajo vse bolj podobne evropskim.

Knjiga je pisana v lahko berljivi angleščini in je bogato ilustrirana. Fotografije in skice so zelo nazorne in odlično pojasnjujejo besedilo. Knjiga je na razpolago v knjižnici mariborske Pedagoške fakultete.

Vladimir Droz

Heinz Heineberg:

Grundriss Allgemeine Geographie: Stadtgeographie

Paderborn 2000: UTB, 328 strani, ISBN 3-8252-2166-0

Pri založbi UTB je izšla prenovljena in razširjena izdaja učbenika urbane geografije Heinza Heineberga, profesorja na Univerzi v Münstru. Knjiga je namenjena študentom in učiteljem, zato je zelo nazorna, obogatena s številnimi izvornimi skicami, sistematična, veliko je definicij in pojasnil množice pojmov, selektivna je v izboru obravnavanih tem ter kompleksna, saj enakovredno obravnava vse segmente mesta: socialnega, ekonomskega in morfološkega. Zaradi splošne informativnosti je manj ciljno naravnana ter poglobljena pri obravnavi določenih pojavov, obsega pa širok diapazon tematik urbane geografije (od urbanega omrežja do členitve mesta in od splošnih značilnosti ustroja mest do regionalnih tipov). Kljub široki vsebinski zasnovi knjige je snov pregledno in logično razporejena po poglavjih. Dodan je obsežen seznam literature (na 25 drobno tiskanih straneh) ter podrobno stvarno kazalo (prav tako na 25 straneh).

Knjigo sestavlja 11 poglavij. V prvem so prikazani metodološka in vsebinska zasnova urbane geografije ter osnovni pojmi, ki se nanašajo na mesto in urbano geografijo. Med vsebinskimi usmeritvami urbane geografije so izpostavljeni morfogenetski, funkcionalni, socialnogeografski in kulturnogeografski pristop ter aplikativna urbana geografija. V knjigi so najpogosteje uporabljeni prvi trije pristopi.

V drugem poglavju sta pojasnjena pojma mesto in urbanizacija. Ker gre za kompleksna pojma, je podanih več opredelitev iz različnih zornih kotov. Zapis o urbanizaciji prinaša novo razlikovanje med pojmom pomestenje in urbanost.

Tretje poglavje prikazuje razvojne faze urbanizacije ter prostorske posledice tovrstnega razvoja. Podrobno so prikazana zgostitvena območja v Nemčiji, tako imenovana poselitvena ali funkcionalna območja, mestne regije in klasifikacija urbanih središč.

Tudi v četrtem poglavju so obravnavana mesta v pokrajini, in sicer klasifikacije glede na topografski položaj in položaj v urbanem sistemu. Chirstallerjevi teoriji je dodano obsežno poglavje o kritiki teorije centralnih krajev ter o aktualnosti teorije v današnjem času.

Peto poglavje govori o oblikah razvoja mest in modelih, ki razvoj ponazarjajo. Avtor ne omenja le »klasičnih« modelov ustroja mest (Burgssov, Hoytov in Harris-Ullmanov), temveč dodaja pregled vodilnih idej, ki so bile v določenem obdobju glavna urbanistična razvojna usmeritev (coning, avtomobilsko mesto, ekološko mesto). Gre za novo interpretacijo prostorskega razvoja mest, kakršno redko najdemo v geografskih učbenikih.

Šesto poglavje obravnava členjenost mesta na morfološke, funkcijske, socialne in vizualno-percepcijske enote. Posebej prvo podpoglavje prinaša podrobno klasifikacijo tlorisa mest ter načinov zazidanosti, kar je vključeno le v redkih urbanogeografskih učbenikih. Ostali trije vidiki členjenosti so manj podrobni, vendar zelo pregledni – naštetni so elementi, ki mesto členijo in primeri tovrstnih mikroregij.

Sedmo poglavje prikazuje območja centralnih dejavnosti in razvojne etape od mestnega središča do nakupovalnih središč v obmestju. Slednjim je posvečenega veliko prostora, saj so obdelane oblike nakupovalnih središč, razvojne faze nakupovalnih središč v Nemčiji ter primerjava med nakupovalnimi središči na vzhodu in zahodu države. Zanimivo je tudi poglavje o bodočem razvoju terciarnih dejavnosti.

Osmo poglavje obravnava srednjeevropska mesta pred pojavom industrializacije. Gre za historično urbano geografijo, ki sloni na zgodovinskih tipih mest, fazah razvoja ter morfoloških značilnostih srednjeveških in predindustrijskih mest.

Tudi deveto poglavje je historičnogeografsko, saj prikazuje razvoj mest v času industrijske revolucije. Težišče je na morfoloških značilnostih in pojavnih oblikah vrtnih mest, uličnega bloka in večstanovanjske meščanske hiše.

Deseto poglavje prinaša primerjavo med razvojem mest v nekdanji Vzhodni in Zahodni Nemčiji. Avtor se je omejil na prevladujoč način zazidave, procese terciarizacije, suburbanizacije in prenove ter prestrukturiranje degradiranih urbanih območij. Poglavju je dodan še opis urbanega marketinga, novega instrumenta za urejanje mesta.

V enajstem poglavju so prikazani regionalni tipi mest, in sicer ameriško, latinskoameriško in islamsko mesto. Prikazani so z skicami in nekaterimi posebnostmi njihovega ustroja.

Menim, da gre za kvaliteten učbenik, uporaben za študente in učitelje.

Vladimir Drozg